

Elina

Elina, nassûdo in prèscio, 15 dîsc' prin dal ôro, lu 3 di avòst 1907, 'e ero te panzo di so mâri, in som la Palâto, con cu a di che biâdo es comenciâr las dulios. Sot Mólto 'é pierdè las âgos e, rivâdo jù da Plussèr, gegheant pleno di mâl e imò pin di pôro, 'e preà Micjol, ch'al corès a clamâ la Titio. Chê lavâdos las manons gràssos, musulitos e delicados, con ch'e rivà te cjâmero cul flât tal pulgn, 'e podè nomo dispicjâ dal pindûi de mâri la frutûto, biel nassûdo. 'E pesâvo doi kilos. Di not ('e contâvo so mâri) 'e ero tristo; 'e durmîvo pûoc; 'e vaîvo sinpi. 'E comenciâ 'a vignî un tic davîdo, enc' su minûdo minûdo, lêsero lêsero, nomo con cu tavièlo e bosc ej fôr cuvièrz da uno grandò cagâdo di nîof.

* * *

'E vèvo forci trêi agn, u pûoc pîn, con cu so pâri al tornà de Prùscio malât. Elina ei vedè l'arlôî e de lu volè. Âi colà sul clapòn, cu ero te so cort e lu vèri al lè in fruciòns.

Lui 'a no i cridà.

Uno dì, so mâri 'e la mandà 'a portâi da merîndo in Cjamperos tar un gamêlò cul scuvièrti nomo poiât-sù. Con ch'e fò des Cultòrios 'e sci incempedà tar uno ponto di clap, cu spiciâvo fôr te strado. Lu scuvièrti de gamêlo al partì como uno cîdulo e un bon got di iôto 'e sclicia da chi ven là, ma la gamêlo, Elina, 'e no la molà.

Sinpi magrûto, no tonteno, vîvo vîvo, dut eletric di lîo, 'e varès vulût iêssi, nûio, màncul, cu un frut. Parchèl 'e cîafâvo la barèto a so fradi, doi agn pî gioven, e... vîo! pe vîlo, cun lîo sul cjâf!!!

* * *

Uno dì, in primo, 'e vedè capitâ la so maestro, Ide di Pîti,

cu'ut'uno spazeto di chês, cu las femenos, a lassù, es doperâvo par lavâ iu bragons, duc' da cragno, dei lûor oms.

La maestro, mitûz iu scuelârs in fîlo a doi a doi e tolêto cun lîo la spazeto, 'e partì e, jù cun duc' de fontano. Mitûz un dingjo chel âti atòr de fontano cu las manûtos su l'ûor di ziment, 'e comenciâ 'a menâ la spazeto reto e redôso, cencio nissûno remission su las manûtos di ogni scuelâr. Iêsù Diu! Cui grignîvo, cui vaîvo, cui las platâvo.

E Elina?

Su la bancjûto de so cort, a pûosc' pasc' pîn in là, al êro sentât, 'a fâ dinc' di rastièl, so pâri.

Lio duto rosso, cu las agremòns tei vûoi, 'e tegnè las sos mans fermos fermos sul ziment. Con che tornâ da scuelo, so pâri ài disè:

— Ioôtu, fruto?! Un âti viac' tu impâros a lavâlos ben ben pri di lâ a scuelo.

* * *

Ce i capitâ in secondo?

Al ero miesdì e lu maestri Dell'Oste, mandâz fôr chej cu vévo savûdo la lezion, al stêvo racomandânt di studiâ a di chej cu restâvo in cjastic.

Elina, iscint, cridint di no essi vidûdo, su la puârto 'e sci fermâ a fâ « lec lec » ei cjastiâz.

Dimanvòlto lu maestri 'a sci voltâ. 'A la brincà pe copo, 'a la alciâ di pîos, 'e la metè su la stufo e, a l, 'a la lassà fintinomâi ch'al tornâ. In che di, mo, iu cjastiâz ej sces gjoldêr, veh!!!

'E imparâ cussì 'a no vîo gust dal mâl di chej âtisc'.

* * *

L'an 1915 al fô dei pì bruz e pì dolorûosc' par Elina e pei sîo di cjâso.

'E ero scopiâdo la vuêro. Nenèt, lu mes comunâl, al portâ l'orden di sgombero: lâscint da Gjviano; e a Toni di Pî la cartulîno di precèt. Ma Toni, lu pâri di Elina, al ero un grum malât.

La so femeno, Santino, mandant jù pal cuel, par no lassâsi vedîo da lui, ce ch'e provâvo tal so còr, 'e lu iévà dal iet, 'e lu vistì, 'e lu bussà e, mitût su-nt-uno ûolgio e lu dè a doi di lûor, ch'ej lu menâr fin tal Gravòn. Da ì, in barêlo, fin a Tumièc', dulà ch'al fò ricoverât, ma par pûoc, tal ospedâl. Lui al vévo bisîgno di e not di assistenzo.

Santino, prin di sierâ la cjâso, 'e scuignì pensâ ei anemai ch'e vévo tal cjûot. Las trêi gjalinos, ficjâdos tar un sakinpoc 'e las dè a Elda, ch'e mandà a Rigulât jù pas Clèvos, cun Elina e Lino ch'al nol vévo imò sîs agn. Con ch'ej rivâr da Lâgo, Elda, ch'e no sintivo âti las gjalinos, 'e viergè lu póc: las trêi gjalinos, cencio ario, es ero biel scjafoiâdos. Lîo e Lieta, la fruto granda, es lêr cu las vacjos pe strado da Culino e po par chê, cu da Tors 'e rivâvo-jù a Puin di Lans. Da ì es rivâr a Rigulât, es passâr Magnanîns e, sot Valpiciôt, es peâr las vacjos tar un stâli di chej di Checo.

A Rigulât, in che di, a ero uno grando cunfusion e imò uno pì grando disperazion. 'Ej rivâvo-jù chej dal Fôr, da Frassenîot, da Sighièt e da Culino; chej da Gjviàno, da Stâlos, Vuègios, Grac e Soclap! e Ludàrio, di là da l'âgo: femenos cjamâdos di dut ce ch'a iûr stêvo tal gèi; fruz ch'ej vaîvo, tignînsi tes vièstos des lûor mâris; vecjus impaciâz, parcè ch'ej no savêvo dulà lâ; anemâi spauriz, ch'ej butulâvo; purciz ch'ej fuîvo.

Elina e so fradi ej sci tignîr durs tar Elda ch'e lêvo vaînt las sos gjalinos.

Tal stâli di Checo Santino e iu sîo fruz ej restâr nomo trêi disc!

A iur dè sotèt Minòt a Rigulât.

Toni di Pì, gjavât da l'ospedal, ei lu metêr par intant, tar un cjamirinût, sul puàrti di chej di Zinto. 'E vedevo di lui la so femeno, ch'e i dêr, a cjà dei quîndisc' disc, lu permes di tornâ-sù cun lui, a cjâso sô ,dulà ch'al murì lu 30 d'avost.

Te cjâso vuèito, Elina, 8 agn, 'e udâvo mièi ch'e podêvo: lavâ la massario, scovâ, urî l'âgo tal gòndol e emplâ iu cjaldèrs; parâ-dingjo las gjalinos; lâ a bruscjos par inpiâ lu fôc, cuèi iu fasôi. Su i restâvo un tì di timp, 'e iescêvo 'a giuiâ des balûtos sul clapon de

so cort cun Oreste e Meni, dal so an. Duto gnerf, 'e no sci lassâvo fâ-jù.

L'an dopo, finîdo la scuelo, Elîna 'e scuignî lâ a passon cu las vacjos, insciemo cun Nâio e doi vecjus ch'ej la mandâvo sinpi lîo 'a voltâlos. 'E lêvo vaint e pleno di pôro: Fontano Bûtulo, Puàrz e las Boros ej ero plens di madrac e di viperos. Tes Boros, uno di, montant sun tun clap par voltâ la Bîso di Nâio, 'e vedè partî, como un silûro, un codâr, ch'al vevo la stesso formo e gressecio dal nuèsti codâr. Lu clap 'a sci sbassâ e Elîna 'e restâ incantesemâdo, cencio podîasci movi, cencio podîo vosâ.

Un ato di, a Fontano Bûtulo 'e incricâ 'a bevi, miec' denti e miec' fôr, un madracòn. E no savêvo cu enc' lûor ej àn siot; ài parè ch'a la ves vidûdo e ch'ài les devôr par becâlo; e... negozi ch'ài vòlti lu sanc, da ì 'e corè fintinomâi dulà cu lu trôî, di vîo sù, al va vîo da Calcio.

Un an, tei Puàrz, 'e stêvo finint da emplâ di flars la gamilûto, con ch'e sci cjatâ, a tu a tu, cun tun anemâl niari niari, ch'al vêvo iu vûoi rosc' come lu fôc. Ei corêr pe vito iu sfurmîsis; ài mancjà las gjambos. Con ch'e tornâ in sè l'anemâl a nol ero âti. So mâri ei disè ch'al vêvo da essi lu tac.

* * *

La quarto 'e la fasè a Rigulât. Al ero l'an dei tadescs. 'E lêvo jù cun cinc cartufulûtos crudos te torbo, ch'e rustîvo da Minot, se no restâvo in cjastic. La primo di di scuelo 'e fasè lu detato cencio nenc' un sbaglio.

La so maestro, Rigjno di Cadò, miriveâdo, passant banc par banc, 'e lu mostrâ ei scuclars.

No lu vesse mai fat!

Duc' chêi cu ero dingjo Elîna, dal puàrti di sôro, jù pes scjàlos dilunc vîo pal curidûor fin sul porton, ej sci divertîr 'a picîalo, 'a tirâi las trecios, 'a dâi pidados tei sdincs. Che biâdo 'e tegnè dûr fin a ì, ma a ì 'e sci metè a val. Don Cella, cu in chel an al insegnavo e sesto da Rigulât, 'a scintivâ 'a vedîalo. Lui al ero ferm, dongjo lu spîssul cu ero sot la cjâso di Minòt. Al capî subît ce cu ero stât. Tal

deman al capità in scuelo. Al cjacherà cu la maestro e po a iù menà-jù te so aulo, dulà ch'a iu cjastià. Da in che dì nissun la tocià pì. 'E sintivo:

— No stâit 'a tocjâ che gjvianotâto a ì, veh!!! si no volfos...
cjapâlos!

* * *

Intant iu agn ci levo su enc' par Elina, ch'e crescêvo cencio mètisci nûio dintor. A Gjviàno iu fruz pi granc' di lio, 'ej la vêvo batiâdo: «Miègio creaturo».

Ce tocjâ e «Miègio creaturo» uno dì, tornânt da Fontano Bûtulo, dulà ch'e ero stâdo 'a beberâ iu sîo anemâi?

'E vedè prin la Camarêlo, e po la Bîso, e po la mangiùto, e... enc' la cjâro 'a fermâsci, 'a girâ lu cjâf de bando dal trisidûor e imbacucâsci 'a cjalâ, prin di voltâsci par lavio de lògio.

— Ce dal gjâul sarâ a ì? — 'e sci damandâ Elina.

Rivâdo, finalmenti! sù, enc' lio 'e sci voltâ. Di là dal trisidûor, perezjât a puèsto vièrt, e poiât lu gêi de frint tal prât, un vecjat, cul fundel de braghesso spalancât, al mostrâvo lu so imprest, ret, dut di fôr.

Begherânt fuàrt fuàrt Elina 'e fuì.

So mâri, intivâdo 'a essi biel a ì par mûalgi, e la sintì. Di scôro batûto 'e corè 'a vedîo ce che vêvo la so fruto. In quatri varcs 'e lu cjapà, e... dâdo al gêi uno grando scjassâdo, 'e lu fasècolâ e po' e in disè di ogni calûor.

* * *

Elina 'e no sci riguàrdo parcè cu so mâri — portatrice in timp di vuêro — 'e la mandâ bessôlo in Crostos, 'a puartâ la ciàcolo de blancjario al cjapitani. 'E sci riguàrdo, invezo, cu, con ch'e rivà sù, ei comenciâr 'a passâ sôro lu so' cjâf, un devôr chel âti, iu srâpnei, cu de Volâio iu mucs ej tirâvo cà. Lu tîr, in prin, al ero lunc e, chêj, ei colâvo 'e scopiâvo-jù, in Nevâl. Con cu l'artiglierio taliano, impuestâdo tei crez, dulà ch'e vedêvo vîo ben la Volâio, 'e viergè lu fôc, iu mucs, inacuàrz, ej scurtâr lu tîr, e Elina, platâdo dal cjapitani

devôr un grum di claps, 'e vedè 'a plovi las granatos tadèscjos, mo a chi mo a là, dongjo dongjo lîo. Ce sbigul! E credè di lassâ la piel!

* * *

La zornado 'e prometêvo ben. Lu cîl al ero sarègn, l'ario clipo clipo. La purcîto 'e corêvo. Elîna e so mâri es vêvo da lâ cu lîo fintonomâi a Monâi. Es sci meter in viac' biel a buinôro. Di devant la mâri, tal miéc' la purcîto, di devôr Elîna. E jù par Vuègios e Grac; e sù pe Brusâno; e denti e fôr par boscs e paîs. Finalmenti es rivâr tar chel dal purcît. Santino, leâdo la purcîto dingjo uno fontano, e lè 'a vedîo dal purcît; Elîna 'e restà di vuàrdio.

Di manvôlto la purcîto 'e sci umbrî.

Fasînt un gran fracasc' al rivâvo un cjar. Iu cjavâi ei ero scoreâz a duto fuàrcio dal cjaradûor sentât sù.

Dingjo la fontano la strado — di vîo sù — e ero imoben in curvo e lu cjaradûor al vosâvo:

— Iiih! Iiih! — cu la scorio pa l'ario.

La purcîto, spaurîdo, 'e fasè par fuî. La cuàrdo 'e sci rompè e lîo 'e partî, propi sunchel cu rivâvo lu cjar.

Misericordio!

Iú doi cjavâi, insciemo, par no sfracheâlo, ei sci reciâr in pês su las talpos di devôr; ej pleâr chês di devant e a ì, ferms, inmoibil, ej stêr como paralizâz. Sot la purcîto, cunfusionâdo, ch'e no savêvo di ce bando lâ.

Ioôsù! 'A volêvo essi a ì par vedîo!

Lu cjaradûor, inpotent, cui tocs des redenos i' man, al blestemâvo pì ch'al podevo e Elîna 'e cjugulâvo a duto vûosc! Iu balcon ei sci viergêr tar un lamp, la int 'e saltà fôr e Santino 'e plombà sul puest. E' lè sot las talpos dei cjavâi e cjàpà la purcîto e cun lîo 'e scinlé.

Iu cjavâi ei poiâr-jù las talpos, lu cjaradûor al dismantà e lu cjàr al partî.

A cjà dei cinc mîosc' (Santino e no sc'intivà a cjaso) la purcîto e fasè undisc' purcîtùz. Elîna e iù dispegnà. Cemù ch'e fasè 'e no

sa. E sa nomo cu di vuàrdio al muscìc al ero so fradi. Cul mâl las purcitos es mangjo iu lûor picuii pa l'orden ch'ej nasc'.

* * *

Ei ero iu ultims disc' di chel otobre dei tadescs.

Da Verìsto, portât-jù des monz muribont, al ero in vâros un soldat tadesc. Ej lu vêvo veglât doi di lûor.

Te lûor cort, subit subit sot la cjaso di Verìsto, Elina, e so mâri es cjalâvo lu funerâl ch'al vignîvo jù pe vîlo. Ce casson! Ce omenon ch'al vêvo da essi!

— Biât! Mah, lui, amancul al à finit. — 'e disè Santino — E chesto vuerâto quant finirâe? Cetant varîno da patîi incjmò? I no ài un piol di nûio tal cassitin; i soi ridoto cencio bleons, e deman 'a mi tòcjo lâ 'a vedîo di alc. Tu, fruto, i tu vignarâs cu mîo. I no mi fîdi 'a lâ bessôlo. I tolarâi che bièlo divîso da uficiâl, cjatâdo tar un baracon, a lassù, sul monte Gola, dopo la roto. Puscibil, cu quachidun no me comperi?

Tal deman, cu la divîso novo flamant, pleâdo ben ben 'e mitûdo tal gêi, Elina e so mâri es partîr, e, a pe, jù a Vuègios, Grac, Mièli, Comagliers. A ì es vedêr un camion, ferm, devan di uno cjâso. Es sci vizinâr. Sù al ero lu conducent; a bas, pronz par montâ sù, un uficiâl di chej granc', tadesc, e doi soldâz tadescs.

Santino e iûr lè dingjo, e mièi ch'e podè e iûr fasè capiî ce ch'e vêvo cun lîo. Vidûdo la divîso, sî! sî! cu l'uficiâl 'a la tolè! e fatos montâ sù dandôs, duc' insciemo ej partîr. A jè paià cun caronos e ài fasè lu permes par lâ a sorc. Es durmîr a Vilo.

Tal deman Santino 'e partî sul creteâ lu di e Elina, mangjât un plat di 'sûf, 'e sci metè in viac', pluvisignant, cencio ombreno e cencio canôsci la strado. In som Vilo dibot 'e sci pierdêvo. Furtuno cu sul camio, lânt in jù, 'e sci ero imbatûdo 'a vedîo la fîlo dei paro-cjars dal puînt di Esemon di Sôro. E sci orientà propi cun lûor. E tornà indevôr e de cjapà la strado iûsto. 'A plovêvo ce cu Diu la mandavo. 'E passà Davâr, Cjalino, Comagliers; 'e lè su a Mièli e da ì, bagnâdo como uno bilîto, slavinânt, 'e rivà a Grac. 'E sci tirà sot uno streceâdo.

Como mandâdos des animos dal Purgatori, es rivâr, a ì, Leno di Naio, Mino di Denîol, Mariò de Claro e Garîto di Dati, enc' lûor ben infundîdos, anzi strafòntos. Es ero stados a Sant'Antoni. Elîna 'e lè cun lûor. Es cjatâr lu riù di Nevâl grant grant. La montano dei Sanz 'e vêvo menât jù iu breòns ch'e i fasêvo da puint. Dôs di lûor es cjapâr Elîna pei braz, ches atos dôs pes gjambos e des la passâr di là. Se fos stâdo bessòlo, 'e varès cirût di passâlu e l'âgo 'e la varés neâdo.

Ce fò di so mâri?

'E tornà maladòn, cjamâdo di fiore « Spagnòlo », influenzato ch'ej cjapâr, un devôr chel âti, duc' in cjâso. Santîno 'e fò bûlo a' portâlo fôr.

Elîna 'e vè un grant sbroco di sanc, ch'a i imbumbì dut lu plumac'. Al fò la so furtuno: 'e vuarì prin di duc'.

Las carònos es balâr adalunc adalunc pei cassitîns dal burò. 'E nos valêvo nuiâti.